

חידושי רבינו חיים הלוי על הרמב"ם

עם ביאור ע"ד הפשט

הל' תפילה פ"ד הל"א:

כתב הרמב"ם: ה' דברים מעכבין את התפילה, אע"פ שהגיע זמנה וכו' וכוונת הלב וכו' כיצד? כל תפילה שאינה בכוונה אינה תפילה. ואם התפלל בלא כוונה חוזר ומתפלל בכוונה. מצא דעתו משובשת ולבו טרוד אסור לו להתפלל עד שתתישב דעתו עכ"ל.

מסתימת לשון הרמב"ם שכתב "כל תפילה שאינה בכוונה אינה תפילה", מבואר דדין כוונה הוא על כל התפילה - שכל התפילה הכוונה מעכבת בה היינו שע"מ שתהי' תפילה מוכרחת להיות בה כוונה, וזה קשה ממה שפסק הרמב"ם פ"י שם וז"ל: "מי שהתפלל ולא כיוון את לבו יחזור ויתפלל בכוונה ואם כיוון את לבו בברכה ראשונה - שוב אינו צריך" דמבואר להדיא דהכוונה אינה מעכבת רק בברכה ראשונה, זאת אומרת: מכך שאנו רואים שאם כיוון ליבו בברכה ראשונה שוב אינו חוזר, הא למדת שברכה ראשונה מוכרחת כוונה. ז"א, שאף שהכוונה צריכה להיות בכל כוונה, הרי 'לעיכובא' היא רק בברכה א'. היינו שחלק ממשי מגדר התפילה היא רק בברכה הא', וצ"ע.

ונראה לומר דתרי גווני כוונות יש בתפילה:

האחת - כוונה של פירוש הדברים, ויסודה הוא דין כוונה דהיינו, שכאשר אומר את מילות התפילה יצרף אליהם במחשבתו כוונתם.

ושנית - שיכוון שהוא עומד בתפילה לפני ה', כיוון שכל משמעותה של התפילה היא עמידה קמי ה' ודיבור 'אליו', הרי מוכרחת להיות הכוונה בשעה שמתפלל שיש משמעות לעמידה זו ולאמירת דבריו - שהיא התפילה קמי דמלכא. כמבואר בדבריו פ"ד שם וז"ל: "ומה היא הכוונה? שיפנה לבו מכל המחשבות ויראה עצמו כאילו עומד לפני השכינה".

ונראה דכוונה זו אינה מדין כוונה אין כוונה זו ב'דין כוונה', שהוא כוונה באמירת מילות התפילה, רק שהוא מעצם מעשה התפילה גדר ב'תפילה', שצ"ל הכרת האדם במשמעות פעולתו, ואם אין לבו פנוי ואינו רואה את עצמו שעומד לפני ה' ומתפלל אין זה מעשה תפילה כי הגדרת התפילה היא "שיבקשו ממנו ברוך הוא" (ס' החינוך), וכיוון שהאדם הוא ההכרה שלו, הרי אם אין בהכרתו שהוא עומד ומבקש מהש"ת - אין כאן גדר תפילה, והרי הוא בכלל מתעסק דאין בו דין מעשה¹ הרי הוא נכנס לגדר ההלכתי של 'מתעסק', היינו אדם העושה מעשה בלא שום כוונה לעשותו (שבת עב:), כריתות יט. ובבא קמא כו: (וה"ז כאילו נעשה המעשה מאליו, ללא שייכות להאדם העושהו (קובץ שיעורים ח"ב כג), ואין המעשה מתייחס להעושהו, וממילא כאילו האדם לא התפלל². וע"כ מעכבת כוונה זו בכל התפילה, דבמקום שהיה מתעסק דינו כלא התפלל כלל, וכאלו דילג מלות אלה, והלא וודאי דלעניין עצם התפילה כל הי"ט ברכות מעכבין ממילא, כוונה זו, הכוללת את תוכנה הפשוט של התפילה - הכרה במה שעושה - מוכרחת להיות בכל הי"ט ברכות של תפילת העמידה.

ורק היכא שמכוון ומכיר מעשיו ויודע שהוא עומד בתפילה אלא שאינו יודע פירוש הדברים שזה דין מסויים רק בתפילה לבד, הוספת דין כוונה. מהות התפילה, ההכרה שהוא עומד לפני המלך ומתפלל אליו, ישנה, וחסר רק הפירוש בכל מילה ומילה בזה הוא דאיירי הסוגיא דברכות (לד). "המתפלל צריך שיכוון לבו בכל הברכות ואם אינו יכול לכוון את לבו כולם יכוון באחת מהן, אמר ר' חיה א"ר ספרא משום חד דבי רבי: באבות".

ובאמת דגם בדין כוונה תרי דינים יש בזה: חדא - דין כוונה שמכוון לעשות המצווה, שכוונתו היא לקיים את מצוות ה' והוי מדין כוונה של כל המצוות דקיימא לן "מצוות צריכות כוונה", ובזה אין חילוק בין ברכה ראשונה לשאר התפילה, כיוון דהוא דין הנוהג בכל המצוות, וכשאר המצוות דכל המצווה כולה צריכה

¹ החזו"א במרוצת דברי הערותיו כאן כתב: "כל העומד להתפלל לא שייך בו מתעסק, דלעולם יש לו ידיעה כהה שהוא בתפילה לפני יתברך, אלא שאין לבו ער כל כך ובידיעה קלושה סגי בדיעבד".

² ואולי יש לומר שאין זה בגדר הכללי של מתעסק (וראה מנחת שלמה קמא להגרש"ז אויערבאך בתחילתו) אלא שבגדר התפילה גופא, אם הוא 'מתעסק' הרי אין כאן את ההגדרה הבסיסית של תפילה, כי - בהכרתו - לא עמד לפני ה'.

כונה ולא מהני כוונת מקצתה, הכי נמי בתפילה דכוונה כולה צריכה כוונה הכוונה של קיום המצווה, שמקיים כעת מצוות ה' להתפלל אליו, וודאי שלא מספיקה כוונה חלקית וצריך להיות כוונה זו בכל רגע ורגע. וזהו שפסק כן הרמב"ם דהא דבעינן שידע שהוא עומד בתפילה - מעכב בכל התפילה כולה. והיינו מתרי טעמי: חדא משום דבלאו הכי הוי מתעסק כנ"ל, ועוד משום דין מצוות צריכות כוונה, דתרווייהו מעכבי בכל התפילה כמו בכל המצוות וב' הכוונות האלו – כוונה כללית לקיים את המצווה, וכוונה כללית במצווה גופא שעומד לפני ה', לא מהני בהם כוונה במקצת וצריכות להיות בכל התפילה.

ורק בכוונת פירוש הדברים - דהוא דין מסויים רק בתפילה שיבין מאי קאמר - בזה הוא דקיי"ל דלא מעכבא רק בברכה ראשונה דאבות וכמבואר בהסוגיא דברכות דף ל"ד כוונה בפירוש כל מילה לא הצריכו אלא בברכה ראשונה.

והנה בפ"ד גבי כוונת שידע שהוא מתפלל כתב הרמב"ם ז"ל: "כוונת הלב כיצד? א) כל תפילה שאינה בכוונה אינה תפילה. ב) ואם התפלל בלא כוונה - חוזר ומתפלל בכוונה, ג) מצא דעתו משובשת ולבו טרוד - אסור לו להתפלל עד שתתישב דעתו", ובפ"י שם לא כתב הרמב"ם רק חד גוונא "מי שהתפלל ולא כיוון לבו - יחזור ויתפלל בכוונה", ואינך תרי בבי א) שימוד דעתו אם יכול לכונן וכן הא דב) בלא כיוון הוי כלא התפלל אותם השמיט.

ונראה דדעת הרמב"ם דשני מחלקות הן בתפילה, זאת הכוונה שהוא מכון ומכיר שהוא עומד בתפילה, דזה הוי משום מתעסק ומשום דין מצוות צריכות כוונה - דזה הדין והעיכוב הלא נוהג בכל התורה ובכל המצוות לחוד שבכל התורה והמצוות צריך להיות כוונה כללית לקיים את ציווי ה', וכוונה נוספת לקיים את תוכן המצווה. וכוונת פירוש המלות לחוד. ותרי גווני חיובי המה בתפילה: א) מחוייב הוא לכונן שהוא עומד בתפילה משום דלא שניא תפלה משאר המצוות, ב) ומחוייב הוא בכוונת פירוש הדברים משום חובת כוונה המסויים רק בתפילה. ושני החיובים אין מעכבין זה את זה, אלא דאחד יוצא מזה ממילא, דאם הוא מתעסק או חסר לו דין כוונה של כל המצוות - א"כ הרי בטל עיקר המצווה, וממילא דהרי הוא כלא התפלל, ואם אינו יכול לכונן - אל יתפלל כיוון דאין זה תפילה כלל וא"ש הרמב"ם.

אכן בחובת כוונה של פירוש הדברים - כיוון דהויא מסויימת רק בתפילה דרך בתפילה מצינו שכל פרט ופרט מצריך כוונה לעצמו ע"כ אמרינן דאע"ג דאינו יכול לקיימה מ"מ שפיר חיילא עליה חובת תפילה שיעשה אותה ככל המצוות ואית בה דין תפילה.

ואם שיוכל להיות כן גם בלא טעמא. אבל יש להוסיף עוד, לדעת הרמב"ם דחובת התפלה ומצוותה הוא מדין תורה, ואפילו להחולקים על הרמב"ם - היינו רק בחיובה, אבל קיומה ועניינה הוי לכו"ע מדין תורה, והמחלוקת הוא על חיוב התפילה, אבל לכו"ע אם התפלל שפיר מקיים מצוה דאורייתא, וא"כ מתעסק דהוי דין דאורייתא בכל התורה כולה - דמתעסק אינו כלום מדין תורה, וכן הא ד"מצוות צריכות כוונה" דנוהג בכל מצוות התורה, הוי ג"כ דין עיכוב שלו מדין תורה ואינה תפילה מדין תורה, ע"כ לא יתפלל.

משא"כ דין כוונה של פירוש הדברים המסויים רק בתפילה - הרי גם בתפלה עצמה אינו רק מתקנת חכמים - וא"כ שפיר נוכל לומר שביאור הדין כך הוא, כיוון דמדאורייתא מיהא הויא תפילה על כן יתפלל גם בלא יכול לכונן זאת, כיוון שמצד עצם התפילה שבתורה הויא גם בלא פיה"מ. ואך אם יכול לכונן רק שהתפלל בלא כוונה - יחזור ויתפלל, משום הך כוונה שחיובה מדבריהם, וע"כ לא הביא הרמב"ם רק שיחזור ויתפלל ולא יותר וכמו שנתבאר.³

³ ולעניין מעשה ראה ב'אגרות קודש' לאדמו"ר רמ"מ מליובאוויטש (חלק ח עמ' שלב-שלג): "מאשר הנני קבלת מכתבו מכ"ו אדר שני, וממהר הנני לענות עליו כי נבהלתי לקרות בו מה שכותב שאומרים בשמי שפוסק הנני, והלכה למעשה, בהנוגע לתפלה אם היא מושללת כוונה מסויימה מיוחדת ה"ה תפלה בטלה, ולא עוד אלא שמוסיפים שה"ה לברכת המזון! ובכלל תמיחני, מה לאחרים לפסוק דינים בשמי, בה בשעה שיכולים לשאול ישר אותי למעשה. וכבר ידוע פסק רז"ל (ב"ב קל ע"ב) שאין למדין עד שיאמר לו הלכה למעשה.

"ואמת נכון הדבר שאמרתי לאיזה אנשים בענין "גודל כוונת התפלה ואפילו אצל כמה שלא מהחסידיים, וכמבואר בחידושי הגר"ח מבריסק על הרמב"ם ה' תפלה שמפרש דברי הרמב"ם שבחסרון הכוונה שעומד לפני ה' ה"ה כאילו דלג מלות אלו" אבל מלבד שמופקני אם גם הגר"ח בעצמו פסק כן למעשה, והרי ספרו הנ"ל הוא פירוש ולא פסקי דינים והלכות, והרי כיון שלא הובא דין זה בשו"ע ובאחרונים, וכן לא בשו"ע רבינו הזקן, בודאי שאין לעשות כזה למעשה, ולחעיר ג"כ מתניא ריש פרק ל"ח".

ועי"ע בשו"ת יביע אומר ח"ג סי' ח'.